

AVRUPA VE TÜRKİYE ARASINDA YÜRÜRLÜKTE OLAN ORTAK GÜMRÜK BİRLİĞİ ANTLAŞMASI GÜNCELLENMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Osman KURTER¹

ÖZ

Dünyadaki tüm serbest ticaret bölgeleri gibi, Avrupa Gümrük Birliği teşkilatının da üye ülkeler arasındaki serbest ticareti teşvik etmesi, hudutları marjinalleştirilmesi ve ticareti önleyici bürokratik formaliteleri ortadan kaldırması beklenen bir düsturdur. Türkiye'nin, Avrupa Birliğinin kuruluş yıllarına uzanan üyelik rüyasının parçası olarak gerçekleştirdiği ve ülkenin Avrupa Birliği üyeliğine kadar geçici-geçiş süreci olarak planlanan gümrük birliği ortaklığının planlanandan daha uzun süre yürürlükte kalmasından dolayı ve başından beri bazı aksaklıkları ihtiva etmesinden ötürü, belirtilen kuruluş amacına hizmet etmediği bulgusuna varılmaktadır. Bu anomalinin, Türkiye'ye ilave külfet oluşturmasının yanında, serbest ticaret ortamlarının olmazsa olmaz şartı olan rekabet ortamını da ortadan kaldırdığı da malumdur. Araştırmacılar, sorunları ana başlık olarak vize problemleri, ulaşım sorunları, değişik kota politikaları, üçüncü ülkelerle yapılan serbest ticaret anlaşmaları ve teknik sorunlar olarak tespit etmişlerdir. Türkiye'nin bu kronik sorunun çözümü için yaptığı mükerrer başvuruların, AB nezdinde teyit ve kabulden ileri gitmediği ve yeterli karşılığı görmediği tespit edilmektedir. Ülkenin en büyük ticaret ortağının AB olmasından ve elinde halihazırda fazla zorlayıcı enstrümanların olmayışından dolayı, Türk yetkililerin yaklaşık son on yıldır AB bağımlılığını azaltmak için gösterdikleri çabalarına devam etmelerinden ve Suriye mültecileri değişim programında yaptıkları gibi, tüm fırsatları değerlendirmelerinden başka seçenekleri olmadığı gözlemlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: AB-Türkiye ilişkileri, AB-Türkiye ticaret, AB-Türkiye Gümrük Birliği, Serbest ticaret alanları

Jel Kodları: M16, F13, P33, O52

¹Dr. Öğretim Üyesi, Karabük Üniversitesi, osmankurter@karabuk.edu.tr, (ORCID: 0000-0001-7581-1316)

AN INVESTIGATION ON THE MODERNIZATION NEEDS OF THE EUROPEAN UNION-TURKEY CUSTOMS UNION AGREEMENT

ABSTRACT

The EU, just like all other free trade organizations with its CU, aims to create a free trade environment for its members, where individual borders are marginalized, free trade is encouraged and all of the bureaucratic obstacles are removed for the trading partners. Part of its deep-rooted European dream dating back to the EU's founding years, Turkey signed the Ankara Agreement to become part of the European Customs Union as a transitional period until it becomes an EU member. Unfortunately, this agreement which was intended for a short transitional period not just contained a script with numerous problems from the get-go, it is also becoming outdated after being used longer than 24 years needing major revisions and rehabilitation. The anomalies created by this obsolete contract do not just render additional expenses and financial losses for Turkey, they also work counterproductive to the main objective of creating an equal and competitive trade condition for all parties. The problems associated with the application of the Customs Union agreement can be summarized under the major headings of visa restrictions, transportation related issues, trade quotas and technical standardization related complications. Turkey's repeated attempts to resolve these sticking issues with the EU have not bear any fruit other than the recognition and conformation of the said problems. After thorough investigation of the issues, recognition of the facts that the EU is the single major trading partner of Turkey and lacking any major leverage against the EU, Turkey has no other option in her hand other than further diversifying its trade practice with other countries and using any potential opportunity to bring these issues to the negotiating table as it was done during the Syrian refugee agreement.

Keywords: Turkey-AB relationship, Turkey-AB trade, AB-Turkey free trade agreement, Free trade areas.

JEL Codes: M16, F13, P33, O52

GİRİŞ

GB ve serbest ticaret bölgeleri, 2. dünya savaşından sonra AB, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve OECD gibi kuruluşlarla birlikte literatüre girmiş ve hayatımızda yaygın yerini almıştır. Bu trend daha sonraları Kuzey Amerika'ya da sıçramış ve Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), hayata geçirilerek ABD, Kanada ve Meksika arasında serbest ticaret bölgesi oluşturulmasına olanak sağlamıştır. Her ne kadar uygulamalarında zorluklar yaşansa da gümrük birliklerinin amacı uluslararası ticarete engelleri kaldırmak ve hudutları marjinalleştirmektir. Bu amaçla üye ülkeler arasında gümrük vergilerinin sıfırlanması ve üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük vergi politikası üretilmesi amaçlanmaktadır.

1900'lerin başlarında ekonomi bilimcileri tarafından kabul gören Hecksher-Ohlin teorisine dayalı ve ülkelerin ham madde varlıklarıyla birlikte üretimde uzmanlık alanlarını göz önünde tutan ve katılımcı tarafların hepsinin kazan-kazan ilişkisini öngören teori, Avrupa GB'nin kurulması ve Türkiye'nin de bu birliğe bakışında etkili olmuştur (Batra, 1975, Heckscher, 1949, Ohlin 1933). Teorik olarak her ülkenin üretimde uzmanlık alanlarının olması ve en iyi bildiği işleri en üretken bir şekilde yaparak maksimum kazanç elde etmesi her kesim tarafından kabul gören bir yaklaşımdır. Hudutların marjinalleşmesi, mal, finans ve hizmetlerin serbestçe dolaşması, hiç şüphesiz dünya ticaretinin çoğunluğunu elinde tutan ve sürekli yeni pazar arayışında olan global firmaların da amaç ve çıkarlarına uygun bir beklentidir. Bu sebeplerden ötürü, İkinci Dünya savaşı sonrası ivme kazanan Avrupa merkezli globalleşme ve gümrük birliği trendine Türkiye de 1963 yılında imzalanan Ankara anlaşması ile katılmış ve 33 yıllık bir geçiş sürecinden sonra gecikmeli de olsa, eksiklikler ve aksaklıklarla dolu bir antlaşmanın imzalanmasından sonra 1996 yılında Avrupa GB'ne girmiştir.

Bundan 24-25 yıl önce, geçici bir sürelik için düşünülerek 1963 yılında imzalanan Ankara Antlaşmasını müteakip 1996 yılında yürürlüğe giren AB GB, planlandığı gibi geçici olmayıp tam üyelik işlemlerinin gerçekleşmemesi neticesinde, iki tarafın da beklentilerini karşılamadığı tespit edilmiştir (EU Commission, 2015, 2016 ve 2018). Bu tespitin taraflarca teyidi yetmezmiş gibi, Türkiye'nin resmi müzakerelerinin çıkmaza girdiği bu günlerde olduğu gibi, GB güncellemesi politik ve diğer sebeplerden dolayı engellenmiş ve diğer problemlerde görülen AB'nin karar almada yaşadığı sorunlar bu konuya da sirayet etmektedir (EU Commission, 2020). Özellikle AB Komisyonu'nun 2018 ve 2020 yıllarındaki güncel raporlarında görüldüğü üzere, AB ve Türkiye arasında imzalanan mevcut GB antlaşmasının güncellenme ihtiyacı her iki tarafça ihtiyaç görülse de daha çok Türk tarafını dezavantajlı konuma soktuğu bilinmektedir. AB tarafının antlaşmayı güncelleme ihtiyaçları can alıcı olmayan sathi sebeplerden dolayı olurken, Türk tarafının ihtiyaçları, hayati ve nihai kar-zarar sonuçlarını etkileyen mahiyette sorunları ihtiva etmektedir.

Türkiye'nin Avrupa Birliği ile olan kompleks ve başka hiçbir geçmiş ve güncel aday üye tarafından yaşanmayan anormal ve gelgitli ilişkileri ne yazık ki, ülkenin Gümrük Birliğine girişi ve

uygulanmalarına da negatif bir şekilde yansımıştır (Kurter, 2018). Her ne kadar Türkiye'nin potansiyel AB üyeliği bu çalışmamızdaki anomalileri ortadan kaldıracak potansiyele sahip olsa da müzakerelerin beklenenden uzun sürmesi, açık uçlu olup üyelik garantisi içermemesi ve bu günlerde olduğu gibi AB üyelik ümitlerinin sekteye uğradığı dönemlerde, bu ve benzeri çalışmaları ve Türkiye'nin AB ile olan ortak pazar ilişkilerini gözden geçirmesini daha da zaruri kılmaktadır.

1. LİTERATÜR TARAMASI

AB, GB ve Türkiye ilişkileri hakkında Sosyal Bilimlerin birçok alt uzmanlık alanlarında çalışmamıza katkı sunacak araştırmaları akademik literatürde bulmak mümkündür. Türkiye'nin AB üyelik başvurusu ve GB'ne girişi ile ilgili konular fazlaca politikleştirildiği için, isminin önünde akademik unvanları olan kişilerin dahi, akademik ciddiyet ve araştırma metotlarını hiçe sayarak kendi politik görüşünü yüceltmek için bu konuyu kullandığı gözlemlenmektedir. Aşırı uçlardaki ve değişik politik görüşlere angaje olmuş ve akademik metotları görmezden gelen bilgi kirliliğini dışarda bırakarak, bu çalışmamıza ışık tutacak AB-Türkiye GB antlaşması güncellenmesi üzerine yapılmış ciddi ekonomik, ticari ve politik alanlarda yapılmış bilimsel çalışmaları kaynak olarak kullanmanın zorluğu bilinmelidir.

Göral ve Dartan (2016) AT GB'ni hayata geçiren, 1995 ortaklık anlaşması ışığında günümüzde beliren eksiklikler ve düzeltilmesi gereken anomaliler üzerine bir çalışma yapmışlardır. Fırat (2013) benzer bir çalışma olarak, AB GB'nin amacına uygun çalışmadığını, bürokratik engeller yüzünden beklentileri karşılamadığını ve Türkiye'ye verilen sözlerin tutulmadığını araştırmasında tema olarak işlemiştir. Togan (2015) de Fırat gibi, AT GB'nin günümüzde amacına uygun bir şekilde hizmet etmediğini, standartlara uygunluk ve denetim gibi teknik engeller yüzünden gereken verimliliği sağlayamadığını gözlemiştir.

Dereli (2014), e-gümrük uygulamasının Türkiye ve AB arasındaki ticarete etkilerini, Magee (2015)' de endüstriyel bazda AT GB'nin Türk ekonomisi üzerindeki etkilerini ve ticareti artırma veya azaltma olasılıklarını araştırmışlardır. Witkowska (2014), benzer bir çalışma ile Türkiye'nin AB GB'ne entegrasyon seviyesi ve AB ülkeleri ile Türkiye arasındaki finans hareketlerini ve Doğrudan Yabancı Yatırımlarını (DYY) incelemiştir. Doğan (2015), çalışmasında TÜİK 1996-2014 yılları arasındaki verilerini kullanarak GB'nin ekonomi üzerindeki etkilerini incelemiştir. Nas (2018), araştırmasında güncellenmiş bir GB antlaşmasının taraflara sağlayacağı ekonomik katkıların yanı sıra, tıkanmış olan üyelik müzakerelerini canlandırma potansiyeline de sahip olduğu görüşlerini dile getirmektedir.

Hatipler (2011) ve Alpagu (2015), genel olarak AT Ortak Gümrük Birliği ve birliğin Türk ekonomisine etkileri üzerine bir araştırma yapmışlardır. Her ne kadar Alpagu başlık olarak "Uluslararası Vergilendirme ve Gümrük Birliğinin AB ve Türkiye Arasındaki Rolü" olarak bir başlık seçse de araştırma vergilendirmeden daha çok GB ve AB Türkiye ilişkileri üzerine odaklanmıştır. Karataş ve Uz

(2009) aynı şekilde Türkiye'nin AB ortak pazarına girdiği 1996-2006 yılları arasındaki ve öncesindeki makroekonomik verileri kıyaslayarak Gümrük Birliğinin Türk ekonomisi üzerindeki etkilerini incelemiştir. Kuşat (2015) Benzer bir AT GB öncesi ve sonrası karşılaştırmalı araştırmasında, AT GB 'nin beklentileri karşılamadığını, Türkiye'nin dış ticaretine herhangi pozitif bir etki yapmadığını ve neticede beklenen ekonomik refahın yakalanamadığını gözlemlemiştir.

Gençosmanoğlu (2015), günümüzde gümrük vergisine tabi tutulan fakat serbest ticareti için AB ve Türkiye'nin anlaştığı tarım ürünlerinin Türkiye'ye ekonomik refah getirip getirmeyeceğini kısmi denge simülasyon yöntemi kullanarak analiz etmiş ve sonuçların pek de Türkiye'nin arzulanacağı şekilde olmayacağını hesaplamıştır. Gençosmanoğlu gibi Esfahani ve Çeviker-Gürakar (2013)'de Türkiye'nin son zamanlarda dikkatini başta Afrika ülkeleri olmak üzere başka Pazar ve bölgelere kaydırıldığını ve AB'nin var olan cazibesinin kaybolmakta olduğunu incelemiştir. Türkiye'nin Afrika ülkelerinde açtığı yeni konsolosluklar ve Türk Hava Yollarının uçuş ağı da bu teoriye teyit eder niteliktedir.

Fusun Ülengin, Çekyay, Palut, Burç Ülengin, Kabak, Özaydın ve Ekici (2014)'ün genelde AB GB uygulanırken Türkiye'ye karşı kullanılan kota sistemleri, özel de ise ulaştırma alanındaki kotalarla ilgili araştırmaları literatürdeki yerini almıştır (Ülengin ve diğerleri, 2014). Bu konunun ehemmiyeti ve tansiyonun odak noktası olduğu AB komisyon raporlarına da haklı olarak yansımıştır.

Joseph Borell ve Federica Mogherini gibi üst düzey AB yetkililerine danışmanlık da yapan Nathalie Tocci'nin içinde bulunduğu araştırmacılar gurubu, Saatçioğlu, Tekin, Ekim & Tocci (2019), Türkiye-AB ilişkilerinin içinde bulunduğu tıkanıklıktan nasıl çıkabileceği ve geleceği hakkında araştırma yapmışlardır. Benzer bir şekilde Tsakiris (2018), doğu Akdeniz'deki potansiyel hidrokarbon yataklarının Türkiye-AB ilişkilerine etkisi üzerinde araştırma yapmıştır.

Genelde AB Komisyon raporları ve özelde AB Komisyonu, (2015, 2016, 2019 ve 2020); Doğan (2015) ve yine genelde Türkiye Cumhuriyeti resmi kaynakları ve özelde TC. Ticaret Bakanlığı, (2015), AB-Türkiye arasındaki ilişkileri araştırmada aydınlatıcı mahiyetteki kaynakları oluşturmaktadır.

2. AVRUPA BİRLİĞİ VE GÜMRÜK BİRLİĞİNİN KURULMASI

Birinci Dünya Savaşı sırasında Avrupa'da meydana gelen yıkım ve belirsizliklerden ziyadesiyle etkilenen Avrupa düşünürleri, gelecekte tekrar bu durumlara düşmemek için çeşitli çözüm arayışlarına girdiler. Bu arayışların en önemlileri ve günümüzde AB'nin başlangıcı olarak kabul edilen Pan-Avrupa Hareketi, 1922 yılında Richard Coudenhove-Kalergi tarafından bir gazetede çıkan makalesini müteakip başlatıldı. Tokyo doğumlu, Avusturyalı bir baba ve Japon bir annenin çocuğu olan Coudenhove-Kalergi, Avrupa'yı o günlerde şahit olduğu yıkıcı milliyetçilik akımlarından kurtarmak, Avrupa milletleri arasındaki yakınlaşmayı sağlamak ve tekrar yaşanabilecek olan potansiyel savaşları önlemek amacı ile başlattığı ideolojik akımı 1923 yılında, Viyana'da Pan-Avrupa Birliği adında bir Sivil Toplum Kuruluşu (STK) ve merkez oluşturarak hayata geçirdi. Her ne kadar Coudenhove-Kalergi'nin fikirleri 2. dünya savaşı zamanındaki Avrupa liderleri Adolph Hitler ve Mussolini tarafından kabul görmeyip onu New

York'a sürgün hayatına itse de savaş sonrası 1946 yılında Winston Churchill tarafından tekrar, "Birleşik Avrupa Devletleri" ideolojisinin dillendirmesiyle birlikte tekrar güncel hayattaki yer ve saygınlığını alacaktır. 1948 yılında Hollanda, Belçika ve Lüksemburg arasında kurulan Benelux Serbest Ticaret Anlaşması, AB'nin inkişafına sebep olacak ve AB GB'nin hayata geçirilmesine model teşkil edecektir (Kurter, 2011).

Birleşik Avrupa ideali, 1949 yılında Avrupa Konseyinin kurulmasıyla birlikte yeni bir evreye girer. Yakınlaşma ve birleşme 1951 yılında kömür ve demir çelik üretimini organize etmek amacı ile Belçika, Fransa, Almanya, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda arasında imzalanan Paris Anlaşmasıyla beraber Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) olarak AB'nin kurulmasına giden yolda olgunlaşır. AB'nin 6 orijinal ülkesi arasında birleşmenin hızlanması ve hudutların ortadan kaldırılmasına imkân sağlayan Avrupa Gümrük Birliği, Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) gibi önemli AB kurumlarının temelleri 1957 yılında Roma anlaşması ile karara bağlanır. 1965 yılında Bürüksel 'de imzalanan Birleşme Anlaşması ile, bu üç ayrı kurum AKÇT, AAET ve AET birleştirilerek, Avrupa Topluluğu (AT) kurulur. Roma Anlaşması ile karara bağlanan Avrupa Gümrük Birliği, 1 Temmuz 1968'de planlanandan yaklaşık 18 ay kadar önce yürürlüğe girecektir. Son olarak, 1992'de imzalanan ve 1993'te yürürlüğe giren Maastricht Anlaşması ile bugünkü birleşmiş AB, ilgili tüm kurumları, yeni ismi ve para birimi ile vücut bulacaktır.

Türkiye'nin AB ile ilişkileri 1959 yılında, hala AET ismini kullandığı zamanda ortaklık başvurusu ve 12 Eylül 1963 yılında imzalanan Ankara Anlaşması ile Türkiye-AB arasındaki serbest ticareti hayata geçirecek olan Gümrük Birliğini amaçlayan süreçle başlatmıştır. Türkiye, ortaklık başvurusundan sonra, 1987 yılında AET'ye resmi olarak üyelik başvurusunu yapmıştır. Ankara anlaşmasının üstünden 30 yıl gibi uzun bir süre geçtikten sonra, 1993 yılında AB ile Türkiye, GB müzakerelerine başladı. 2 yıldan fazla süren müzakereler neticesinde Türkiye, 1 Ocak 1996'da yürürlüğe girecek olan Türkiye-AB GB için 1995 yılında anlaştı. 1997 yılında ilan edilen ve 1999 yılında yürürlüğe giren resmi AB aday ülke statüsüne kavuşan Türkiye, nihayetinde resmi müzakere sürecine girebilme hakkını da elde etmiş oldu. Yaklaşık 43 yıllık gayri resmi müzakereler sonucunda, nihayet 2004 yılında ilan edilen ve 2005 yılında yürürlüğe giren resmi müzakerelerin başlangıcı neticesinde, 35 değişik alanda pazarlıklar başlamış oldu. Resmi müzakerelere başlamanın üzerinden 15 yıl geçmesine rağmen, 35 konu başlığından sadece 25. konu başlığı olan Bilim ve Araştırma ünitesi provizyonla kapatılmış durumdadır. Bunun haricinde güncel olarak, 15 konu başlığı müzakerelere açık, 8 konu başlığı AB Dış İlişkiler Konseyi tarafından ve 6 konu başlığı da Güney Kıbrıs Rum Yönetimi tarafından tek taraflı olarak bloke edilmiştir. Geriye kalan 5 konunun 20 ve 21. fasılları olan İşletme ve Sanayi Politikası ve Trans-Avrupa Ağları kapanmaya hazır ve diğer üç konuda ise kısmi ilerlemeler sağlanmıştır. 11 Aralık 2016 tarihinde AB Dış İlişkiler Konseyi tarafından bloke edilen 8 konu

başlığının açılması Türkiye'nin Ek Protokolü kabul ve uygulamasına bağlı olmakla birlikte, diğer müzakere edilen başlıkların kapanması da yine bu Ek Protokolün kabulü ile mümkün olacaktır. Bu engeller aşılrsa dahi, müzakerelerin başladığı zamanki iyimser tahminlere göre 2012 yılında bitmesi beklenen müzakere süreci ve üyeliğin başlama vakti geçmiş, karamsar tahminlerin de 5-6 yıl içerisinde geleceği öngörülürse, önümüzdeki birkaç yıl içerisinde, Türkiye'nin AB üyeliğinin gerçekleşme ihtimali sadece mucizelerle mümkün olabileceği bir gerçektir (Kurter 2010, Phinnemore & İçener 2016). Kaldı ki Türkiye'nin resmi üyelik müzakerelere başladığı 15 yıl önce ve diğer hiçbir üye ülke için uygulanmayan politik engeller katlanarak çoğalmış ve yeni dünya geo-politiğinde güçlenen Türkiye'nin kabul edemeyeceği seviyelere ulaşmıştır. Bu yüzdendir ki son AB komisyon raporu, eskiden beri kullandığı yanlış Kıbrıs yaklaşımıyla birlikte, bazı önemsiz bahaneler, Yunanistan-Türkiye gerilimi, doğu Akdeniz hidrokarbon aramaları ve Türkiye-NATO bağlamında S-400 hava savunma sistemi alımı gibi uyuşmazlıkları sebep göstererek, Türkiye'nin üyelik başvurularını bir kere daha dondurmakla kalmamış, ülkenin 60 yıllık AB serüveninin sona yaklaştığı tehditlerini de içermiştir (The EU Commission, 2020; Tsakiris, 2018).

Covid-19 pandemi dönemindeki başıbozukluk ortamı ve Brexit örneklerinde görüldüğü gibi, henüz oturmuş bir sisteminin olmayışı, etkisiz karar alma mekanizmaları, olgunlaşma evrimini tam olarak tamamlayamamış olması ve hala kendi iç çekişmelerini bitirememiş olan AB, henüz AB üyesi olamayan fakat AB GB içerisinde yer alan Türkiye ile ilişkilerini ne yazık ki demokratik ve kalıcı bir temele oturtamamıştır. Kendi aralarındaki federe yapı, konfedere yapı ve değişken geometri Avrupa tezleri arasında kararsız kalan AB ülkeleri, GB konusunda da henüz birçok belirsizlik ve kararsızlıklara da çözüm üretememiştir (Alpagu, 2015).

3. GÜMRÜK BİRLİĞİNİN TÜRK EKONOMİSİNE ETKİLERİ

AB GB'nin, Türkiye'nin dış ticareti üzerindeki pozitif etkileri, genel kabul gören bir uzlaşma olmasına rağmen, bazı teknik ve dolaylı kotalar yüzünden, Türk ekonomisine sağlaması beklenen pozitif katkıyı henüz tam olarak sağlayamaması, negatif etki yapışı ve adil olmayışı sebebi ile, literatürde GB'ne karşı ve taraf olan iki değişik tez ve çalışmalar bulmak mümkündür. Makroekonomik endeksler yerine, bazı spesifik kalemlerde, Türkiye AB GB'ne girdikten sonra geçici olarak ekonomik gerilemelere ve olumsuzluklara maruz kalmıştır. Çıkar ve finansal hesaplamaların her şeyin önüne geçtiği zamanımızda, politik ayrılık veya birlikteliklerin de yine getiri ve götürüsüne bakılarak yapıldığı bir ortamda, AB GB 'nin AB üyeliği kadar üzerinde ciddiyetle durulması gereken bir husus olduğu kaçınılmazdır. 1980 yılında dünya ticaretinin %26'sına tekabül eden GB içi ticaretin, 2010 yılında %53'e çıktığı düşünülürse, Türkiye'nin AB GB ilişkilerini optimal verimlilikte tutması kendi çıkarlarına olacaktır (Magee, 2015).

Türkiye, Avrupa merkezli dış ticaret politikalarının dışında, 1980'li yıllara kadar takip ettiği içe kapalı ekonomik politikasından vazgeçip, dışa açılmış ve son zamanlarda bunun meyvelerini de

toplamaya başlamıştır. Her ne kadar Türkiye'nin AB GB'ne girdikten sonra, hala en büyük dış ticaret ortağının AB olmasına rağmen, artan ekonomik güç ve dış ticareti için paralel olarak yeni pazarlar arayışı istatistiklere yansımış ve AB'nin toplam ticaretteki payı az da olsa gerilemiştir. AB'nin Türkiye'nin toplam ticaretindeki payı 1996'da %51,5 iken, 2004 yılında %57,8 ve 2013 yılında ise %36,7'lere kadar gerilemiştir (Hatıpler, 2011; Işık, 2015; Witkowska, 2014). Bir ülkenin dış ticaretinin, ülkenin elinde tuttuğu ekonomik güç, üretim maliyetleri ve hammadde varlığı gibi birçok etken haricinde, ekonomik ortaklarının talepleri ve onların ekonomik refah seviyelerine de bağlı olarak ekonomik krizlerden de etkilendiği bilinmektedir. Bu yüzden, yukarıda verilen AB ve Türkiye arasındaki ticaret verilerinin, anlık düşüş ve kalkışlardan ziyade, genel trende bakılarak incelenmesi ve ekonomik krizlerin denkleme dahil edilmesi daha sağlıklı bir irdelemenin işareti olabilir. Tablo 1'de görüldüğü gibi, Türkiye'nin AB GB'ne girdikten sonraki dönemde yıllara göre AB 15'e ihracatı her geçen yıl artarken, ithalatı da ters yönde bir azalma trendine devam etmektedir.

Tablo 1: Türkiye'nin AB 15 Ülkeleri ile Olan İhracat/İthalatı ve Toplamdaki Payı

Yıllar	İhracat (x1000)	İthalat (X1000)	Top. İhracat (X1000)	Top İthalat (X1000)	AB'nin toplam ihracattaki payı	AB'nin toplam ithalattaki Payı
2013	55.567.754	80.367.489	161.480.914	260.822.803	%34,4	%30,1
2014	59.487.127	77.632.327	166.504.861	251.142.429	%35,7	%30,1
2015	55.696.356	68.614.789	150.982.113	213.619.211	%36,9	%32,1
2016	59.457.667	66.608.215	149.246.999	202.189.241	%39,8	%32,9
2017	63.222.051	72.737.878	164.494.619	238.715.127	%38,4	%30,5
2018	72.417.394	69.719.723	177.168.756	231.152.482	%40,9	%30,2
2019	70.964.278	60.039.233	180.832.721	210.345.202	%39,2	%28,5

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu verileri kullanarak araştırmacı tarafından hesaplanmıştır.

Türkiye'nin AB GB'ne girişinden sonra Türkiye'ye yapılan DYY'ın arttığı ve müzakerelerin başladığı, 2005 yılından sonraları rekor kırdığı ve global ekonomik durgunluğun başladığı 2009'lu yıllarda da yavaşladığı istatistiklere yansımış bir gerçektir. Daha sonraları bu rakamların tekrar yükselişe geçtiğinin bilinmesiyle birlikte, bütün bu gelişmelerin tamamının GB'nin katkıları ile olduğu kesinleşmiş bir gerçek değildir. GB'den bağımsız olarak, Türkiye'nin içinde bulunduğu politik ve ekonomik değişimin de bu konuda farklılık yaratması beklenebilir. OECD verilerine göre, DYY'ların toplam ülke yatırımlarındaki payının %2-3 civarlarında olduğunu hesap edersek, bu rakamların ekonomik olarak pek fazla ciddiye alınacak rakamlar olmadığı görülebilir. Witkowska'ya göre, Türkiye'nin sağladığı stratejik konum avantajları, global ve bölgesel ekonomik gelişmeler ve AB GB üyeliği haricinde, hükümetin uyguladığı başarılı teşvik politikaları da DYY'ın Türkiye'ye yönelmesinde etken bir rol oynamaktadır (Witkowska, 2014). Bu yüzden ki Türkiye'ye yapılan DYY'mı yıllara göre değişkenlik göstermekle birlikte günümüzde yaklaşık %70 civarında olan büyük çoğunluğunun AB

ülkelerinden gelmektedir. Tablo 1’de görüldüğü üzere, AB 15 ülkelerine yapılan ihracatın da gün geçtikçe arttığı varsayımından, Türkiye için AB pazarının hiç öyle kolayca gözden çıkarılacak bir piyasa olmadığı görülebilir.

Ekonomik teori ve beklentiler gereği, birliğe yeni giren üyelerin gelişmişlik seviyelerine bağlı olarak daha güçlü ve sayısal olarak daha fazla rakiplerin bulunduğu ve daha ucuz ham madde ve üretim kabiliyetlerinin mevcut olabildiği ortamlarda, birçok yerel firmanın zarar etmesi ve haksız rekabet yüzünden ekonomik darboğaza girmeleri muhtemeldir. Bu durumlar göz önüne alınarak, haksız rekabetin bulunduğu sektörler geçici olarak koruma altına alınabildikleri gibi, yeni üyelere geçiş döneminde finansal yardımlar da sağlanabilmektedir. Türkiye henüz AB’ye üye olmadığı için bu yardımlardan diğer ülkeler gibi eşit şekilde faydalanmadığı gibi, müzakerelerde karşılaştığı kronik vetolar yüzünden aday ülkeler tarafından alınan üyelik öncesi uyum fonlarını da yeterince alamamaktadır. Müzakerelerin uzaması ve bazı müzakere başlıklarının üye ülkeler tarafından tek taraflı ve politik sebeplerden dolayı reddedilmesi yüzünden oluşan olumsuz yatırım ortamı, beklenen DYY’ları da negatif şekilde etkilemiş ve AB ülkelerindeki firmalar Türkiye’de yapacakları yatırımlar yerine, AB-Türkiye GB antlaşma ortamını kullanarak, Avrupa ülkelerinde ürettikleri ürünleri Türkiye’ye vergisiz olarak sokma ve pazarlama imkânı bulmuşlardır. AB üye ülkelerinin bu ve benzer durumlarda kullanacakları fonlara ulaşamadığı gibi, henüz AB üyesi olmadığı ve üye ülkelerinin karar mekanizmalarındaki hak, imtiyaz ve veto yetkilerini kullanamadığı için, Türkiye tüm bu olumsuzlukları kendi başına göğüslemek zorunda kalmaktadır. Gümrüklerini AB ülkelerine açtığı ve tüm GB sorumluluklarını yerine getirdiği halde, beklediği pozitif etkileri bulamadığı gibi gelecek bölümde inceleyeceğimiz eksiklikler, gizli kotalar, engellemeler ve sorunlarla baş etmeye çalışmaktadır (Göral / Dartan, 2016). Her ne kadar Akademik camianın bu konunun üzerine eğilmesi ve Türkiye tarafının şikayetleri neticesinde TC. Ticaret Bakanlığı ve AB tarafında 27 Nisan 2015 tarihinde bir toplantı ve toplantı raporunu müteakip 8 Ocak 2019 tarihine kadar değişik zamanlarda toplam 43 defa görüşme yapılırsa da AB tarafının Kıbrıs sorunu gibi ticaret dışı-politik mevzulardan Türkiye’den beklediği tavizleri alamadığı için bahaneler ileri sürülerek ihtiyaç duyulan güncelleme yapılamamaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2015).

4. GÜMRÜK BİRLİĞİ ANTLAŞMASININ EKSİKLİKLERİ

Daha önce belirtildiği üzere, Türkiye’nin şu an içinde bulunduğu AB GB’nin, kalıcı bir ortaklıktan ziyade, daha çok ülkeyi AB üyeliğine hazırlamak ve geçiş dönemi olarak düşünüldüğü için, başından beri total ve aksak bir sistem olduğu bilinmektedir (Göral ve Dartan, 2016). Asıl hedefin üyelik olması, müzakerelerin makul bir sürede sonlanacağı beklentileri ve AB’nin yeni engeller çıkarıp üyelik hakkında verilen sözleri tutmaması, sorunları daha da kronikleştirmiş ve GB’ni işlevsiz hale getirmiştir. Anlaşmanın yürürlüğe girişinin üzerinden tam 24 yıl geçmiş olması, müzakerelerin uzaması, beklenen AB üyeliğinin garanti olmayışı ve anlaşmanın yapıldığı zamanki şartların birçoğunun değişime

uğraması göz önünde bulundurulursa, sorunun ciddiyeti ve bir an önce çözüme kavuşturulma gerekliliği daha da iyi anlaşılabilir. Bu ihtiyaç ve gereklilik, Türkiye-AB toplantılarına, Türkiye ile imzalanan GB'den sonra AB'nin üç kere genişlemiş olması; AB'nin Güney Kore, Hindistan, Kanada, Japonya, ABD ve ASİAN ülkeleri gibi üçüncü ülkelerle imzaladığı ticaret antlaşmaları ve dünyanın daha da globalleştiği sebepleri ileri sürüldüğünü belirttikten sonra, Türkiye açısından GB güncellemesinin neden gerektiği konularını gözden geçirelim (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2015).

4.1. Türk Vatandaşları İçin Vize Problemleri

Ankara anlaşması ve Ek Protokolün 36. maddesi gereği, çalışanlar ve işverenlerin serbest dolaşımı güvence altına alınması icap ederken, vize problemleri hala GB sorun ve engellemelerinin en önemlilerinden birini teşkil etmektedir. Bu yüzdendir ki en son Suriyeli mültecilerinin geri kabul anlaşması müzakerelerinde olduğu gibi hemen hemen tüm AB ile ilgili görüşmelerde bu problem Türkiye tarafından masaya getirilmektedir. İş adamlarının, engellemeler ve vize kısıtlamaları ile giremedikleri ülkelerle iş ilişkilerine girmeleri ve serbest ticaret yapmaları nasıl beklenebilir? İş çevrelerinin vize hususunda en çok şikâyet ettiği meselelerin başında işlemlerin karmaşıklığı, dil şartı gibi bürokratik engellemeler, yüksek harç miktarları, vize sürelerinin kısalığı ve vizelerin tek giriş-çıkışla sınırlı olması gelmektedir (Togan 2015, Göral ve Dartan 2016, Fırat 2013).

Seyahat engellemeleri müzakereler yolu ile çözülemeyince, Türk vatandaşları haklarını Avrupa mahkemelerinde aramayı denemiş, Sosyal ve Demirel davalarında olduğu gibi, Avrupa Adalet Divanı tarafından haklı buldukları ve vize şartlarının Ek Protokol kurallarının aksine serbest dolaşımı kısıtlayıcı işlevler gördüğü teyit edilmiş olmasına rağmen, henüz bu durumun düzeltilmesi için kalıcı ve tüm AB ülkeleri tarafından uygulanabilecek bir düzenlemeye gidilememiştir. Bu konudaki eksiklik, antlaşma metni, emsal mahkeme kararları veya verilen sözlerden ziyade, AB liderliğinin politik sebeplerden dolayı kendi aralarında uzlaşma sağlayamaması ve Türkiye'ye karşı tarafgir davranmasından kaynaklanmaktadır. Sorun, iki taraça da tekraren kayıt altına alınıp müzakere edilse de çözüm önerileri yerine getirilmemektedir (The EU Commission 2015, 2016, 2019, 2020; T.C. Ticaret Bakanlığı, 2015).

4.2 Ulaşım Sorunları ve Kotalar

Türkiye için bir başka engel ve iş dünyası için ciddiye alınması gereken önemli bir husus da ulaşım kısıtlama ve masraflarıdır. Serbest ticaret anlayışının ve AB GB anlaşmalarına engel teşkil eden kamyon sürücülerinin vize sorunlarına ek olarak, bir de dolaylı kota kısıtlamaları ve ek ulaşım masrafları Türk üreticisinin mallarını serbestçe AB ülkelerine ulaştırmalarına engel teşkil etmekte ve maliyetlerini artırıp gümrük içi rekabette dezavantaja dönüşmesine sebep olmaktadır (Ülengin ve diğerleri, 2014).

Dünya Bankasının 2014 raporlarına göre, Yunanistan Türk kamyonlarına 35,000 gidiş-dönüş kota uygularken, her gidiş-dönüş için €100,00 tahsil etmektedir. Bulgaristan, bu gidiş-dönüş kotasını 250,000 de tutarken, giriş-çıkış ücretlerini de €86.00 da tutmaktadır. Avusturya, hava kirliliği ve

ekolojik sebepleri bahane ederek bu kotayı 15,000’de tutup, geri kalan kamyon ticaretini RO-LA denilen trenlerde seyahate mecbur etmektedir. Kamyonların tren kullanılarak seyahat etmeleri ihracatçıya kamyon başına €250.00 gibi yüksek bir ek maliyet getirmektedir. Bu masraflara ek olarak RO-LA transit sistemini kullanmadan doğan ekstra bürokratik işlem ve beklemleri de beraberinde getirmekte ve malların tüketiciye ulaşmasını 4-5 gün gibi ekstra bir gecikmeye tabi tutarak mümkün kılmaktadır. Kamyonların 4-5 gün RO-LA sisteminde atıl olarak beklemesi, ekstra şoför ve ulaşım ücretleri ve malların bozulabilecek mallar olması halinde ise, üreticiler mallarını tüketiciye sağlıklı bir şekilde ulaştırılmama gibi kötü sonuçlarla karşılaşmaktadırlar. Bu kısıtlayıcı kota durumları, AB ve Türkiye arasında imzalanan GB ve serbest ticaret anlaşmaları ile çeliştiği gibi, maliyetleri de fahiş bir şekilde artırıp, ülke dışındaki üreticinin yerel üretici ile rekabet yapma imkanını da ortadan kaldırmaktadır. İtalya, Almanya, Macaristan, Romanya ve diğer Avrupa ülkelerinin benzer kota ve ek masraflar getirdiğini düşünürsek, Türk üreticilerin GB ve serbest ticaret ortamından yararlanmasının imkansızlığı daha da anlaşılır olacaktır (World Bank, 2014).

4.3 Üçüncü Ülkelerle Yapılan Ticari Anlaşmalar

AB’nin üçüncü ülkelerle yaptığı ticari anlaşmaların Türk ekonomisi üzerindeki etkileri küçümsenmeyecek kadar büyük iken, Türkiye henüz AB’ye üye olmadığı için bu anlaşmalara taraf olamamakta ve AB içerisinde kendi çıkarlarını savunacak bir mekanizma bulunmamaktadır. Üçüncü ülkelerle yapılan yeni anlaşmalara Türkiye’nin görüş ve çıkarlarını yansıtan Türkiye eki eklense de bu görüş, itiraz ve tezler anlaşmalar imzalandıktan sonra alınmakta ve anlaşmalar üzerinde hiçbir yaptırım ve etkisi bulunmamaktadır. Hal böyle olunca, Türk firmaları serbest ticarete taraf olan üçüncü ülkelere mal satarken, AB ülkeleri firmalarına tanınan hak ve ayrıcalıklardan yararlanamazken, anlaşmalar vasıtası ile üçüncü ülkeler kendi ürünlerini gümrüksüz bir şekilde AB yoluyla Türk pazarlarına sokabilmektedirler. Bu durum Türkiye’nin GB’den faydalanamamasına, yerel firmaların haksız rekabete uğrayıp zarar etmesine ve aynı zamanda devletin de normalde alacağı gümrük vergilerinden mahrum kalmasına sebebiyet vermektedir. Yapılan üçüncü ülke anlaşmalarının Çin, Hindistan, NAFTA ve Güneydoğu Asya Milletleri Birliği (ASEAN) gibi dünya ticaretinin büyük bölümünü elinden tutan ülke ve birlikler olduğu düşünülürse, bu anlaşmaların Türkiye üzerindeki etkileri daha da iyi anlaşılabilir. Felbermayr ve Larch, AB ile ABD arasında yapılması planlanan serbest ticaret anlaşmasının AB’nin 27 ülkesi ve ABD ekonomilerine yapacağı pozitif etkileri hesaplarken, ABD haricindeki NAFTA üyeleri ve AB haricindeki GB üyelerinin muhtemel zararlarını da hesaplamıştır. Bu hesaplamalara göre Türkiye’nin muhtemel zararı milli gelirinin %2,5 gibi bir bölümüne tekabül etmektedir. Türkiye’nin Gayri Safi Yurtiçi Hasılasının (GSYH) 1 trilyon dolara yaklaştığı düşünülürse, ABD’nin AB ile yapacağı serbest ticaret anlaşmasının Türkiye’ye yıllık zararının yaklaşık 25 milyar dolar gibi yüksek bir meblağ olması tahmin edilmektedir (Felbermayr & Larch, 2013). Bu bağlamda,

AB'nin yaptığı ve yapacağı diğer ticaret anlaşmaları ve ülkeler de bu denkleme dahil edilirse, Türkiye'nin uğrayabileceği zarar kat be kat artacaktır.

4.4 Teknik Sorunlar ve Standartlar

AB ve Türkiye arasındaki antlaşmaya binaen oluşturulan GB standartları, ticareti kolaylaştırıcı, rekabeti artırıcı ve müşteriye koruyucu faktörler olarak fonksiyon göstermeleri beklense de uygulamalardan doğan teknik sebeplerden dolayı ticareti kısıtlayıcı engeller olarak etki yapmaktadırlar. Farklı ülkelerin üreticilerinden, ürettikleri ürünler için farklı standartlar istemeleri, bu standartların tescili için farklı kurumlara ödenen yüklü miktarlardaki ücretler, pazar denetimi ve değişen denetim metotları ticareti kısıtlamakta ve üretim masraflarını artırarak rekabet ortamını olumsuz bir şekilde etkilemektedirler. Diğer konularda görülen AB'nin karar alma mekanizmasının etkili bir şekilde çalışamayışı, bu konuda da farklı AB ülkelerinde farklı standartlar kullanılmasına müsaade edilmekte, bu da iş insanları için ticareti engelleyici etkiler yaratmaktadır. AB bakanlığının verilerine göre, teknik sorunları ortadan kaldırmak için şu ana kadar Türkiye'deki değişik kurumlar tarafından toplam 536,37 milyon avro harcarken, AB'nin bu miktara katkısı sadece 29,86 milyon avro olmuştur. Çalışmalar sonunda Türk Standartları Enstitüsü (TSE), oluşturduğu standartlarda AB ile uyumu %98'lere kadar çıkarabilmiştir. Bu kadar çaba ve masraftan sonra, hala standartlardan kaynaklı teknik sorunlar ticareti olumsuz yönde etkilemeye devam etmekte, Türk iş insanlarını dezavantajlı konuma sokmakta ve serbest ticarete engel teşkil edebilmektedir (Togan, 2015).

SONUÇ

Yapılan bütün araştırma ve incelemelerin GB anlaşmasının günümüzdeki sorunlar ve eksikleri gidermede yetersiz kaldığı ve güncelleşmesinin mecburi hale geldiği yönündedir. Tüm eksiklik, aksaklık ve hatalarına rağmen, GB Türkiye'nin gelişmesinde ve bu günlere gelmesinde pozitif bir rol oynamakla kalmamış, ticari ilişkilerde ilk sıradaki ortaklığını devam ettirmiştir. Her ne kadar AB'nin Türkiye için cazibesini kaybettiğini ve başka pazarlara odaklanmasını tavsiye eden araştırmacılar bulunmakta ise de Türkiye'nin GB şartlarını düzeltmesi ve karar mekanizmalarında söz sahibi olması, kendi çıkarları ve geleceği için yararlı olmakla birlikte, dışa açılması ve ürettiği mallar için başka pazarlar bulmasına da engel teşkil etmemektedir. Türkiye'nin, AB'ye girişinin işgal anlamına geldiği yanlı-politik yaklaşımlardan uzak, bütün kesimlerle eşit ve rekabetçi ortamda ticari ilişkilere girmesi ekonomik gelişmesi ve büyümesine katkı sağlayacaktır.

Her ne kadar istatistikler Türkiye'nin dışa açılması ve global markete önem vermesiyle birlikte AB ile ticaretinde düşüşler yaşadığını gösterse de hala AB ülkeleri ülke ticaretinde ağırlığını korumaya devam etmektedir. Dünya ticaretinin çoğunluğunun GB ülkeleri ve gelişmiş ülkeler arasında yapıldığı, AB ülkelerinin Türkiye'ye yakınlığı ve Türkiye'nin bu ülkelerle olan tarihi ilişkileri göz önüne alındığında, AB'nin Türk ticareti açısından her zaman var olacağını düşünmek yerinde olacaktır. Bu

beraberlik ve gelecek ticari ilişkilerini en verimli şekilde devam ettirmek için, AB ve GB ilişkilerinin aksaklıklardan arındırılıp en iyi şekilde faydalanılması Türkiye'nin yararına olacaktır.

İçinde bulunduğumuz ekonomik konjonktürde, her ne kadar güncellenmiş bir AB-Türkiye ortaklığının Türk ticareti için pozitif katkıları olabileceği gibi, bunu sağlayıp sağlamamak tamamı ile AB tarafının inisiyatifindedir. Tüm veri ve araştırmaların, Türkiye'nin halihazırdaki AB-Türkiye GB denkleminde karlı taraf olduğunu gösterirken, durumun daha fazla iyileştirilmesi için Türkiye'nin AB'yi zorlayıcı enstrümanlarının olmadığı görülmektedir. Türk tarafının mülteci değişimi görüşmelerinde olduğu gibi, her potansiyel fırsatta vize politikası ve GB güncellemesini masaya getirmesinden başka akılcı seçeneği yoktur. Türkiye'nin GB'den çıkmasının, AB tarafına sınırlı-olumsuz bir etki yapması beklenirken, Türkiye tarafına yapacağı etkiler ise çok daha kapsamlı ve etkili olacaktır.

AB ile üçüncü ülkeler arasında imzalanan serbest ticaret anlaşmaları ve bu anlaşmaların Türkiye için yaratabileceği ticareti caydırıcı etkileri hesap edildiğinde, çıkan muhtemel meblağın yalnız başına Türkiye için GB şartlarını gözden geçirmek için yeterli bir sebep olduğu görülmelidir. Bu anlaşmaların diğer büyük ekonomileri de kapsayacağı öngörülürse, durumun vahameti ve aciliyeti daha da iyi anlaşılabilir. AB tarafının tüm bu olumsuzlukları demode bir GB anlaşmasının şartlarına bağlaması ve düzeltmek için fazla istekli görünmemesinin kendi çıkarlarına olduğu bilinmelidir. Müzakerelerinin halihazırda dondurulduğu ve yakın zamanda da AB üyeliğinin gerçekleşmeyeceği varsayılırsa, 24 yıllık eskimiş GB anlaşmasının güncellenmesi de öbür tarafın alicenaplığına kalmış görünüyor.

KAYNAKÇA

Alpago, H. (2015). International Taxation and the Role of Customs Union Between Turkey and the EU. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*. 10(2), 133-142.

Batra R.N. (1975). *The Pure Theory of International Trade Under Uncertainty*. Palgrave Macmillan, London.

Dereli, D. D. (2014). E- Gümrük Uygulamasının Türkiye ile Avrupa Birliği Arasındaki Ticarete Etkisi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*. 24, 250-261.

Doğan, M. (2015). Avrupa Birliği ve Türkiye Ekonomik İlişkileri. *Marmara Coğrafya Dergisi*. 32, 306-325.

Esfahani, H. S. & Çeviker-Gürakar, E. (2013). Fading attraction: Turkey's shifting relationship with the European Union. *The Quarterly Review of Economics and Finance*. 53, 364-379.

Felbermayr, G. J. & Larch, M. (2013). The Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP): Potentials, Problems and Perspectives. *CESifo Forum*, 14(2), 49-60.

Fırat, B. (2013). Failed Promises: Economic Integration, Bureaucratic Encounters, and the EU-Turkey Customs Union. *Dialect Anthropol*. 37, 1-26.

Gençosmanoğlu, Ö. T. (2015). Gümrük Birliği'ne Tarım Ürünlerinin Dahil Edilmesi: Türkiye İçin Ticaret Politikası Önerileri. *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*. 23(1), 25-47.

Göral, E. & Dartan M. (2016). The Customs Union in the Context of EU-Turkey Relations: An Evaluation of Current Debates. *Marmara Journal of European Studies*. 24(2), 1-31.

Hatıpler, M. (2011). Türkiye AB Gümrük Birliği Anlaşması ve Anlaşmanın Türkiye Ekonomisine Etkileri. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 13(1), 14-32.

Heckscher, E. F. (1949). *Readings in the Theory of International Trade*. Philadelphia, USA.

Işık, N. (2015). Avrupa Birliği-Türkiye Dış Ticaret Akımlarının Genişletilmiş Panel Çekim Modeliyle Tahmini. *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*. 23(1), 49-67.

Karataş, C. & Uz, İ. (2009). Turkey's Accession to the European Union and the Macroeconomic Dynamics of the Turkish Economy. *Turkish Studies*. 10(4), 539-557.

Kurter, O. (2010). *Strategic Moves and Behaviors of a Corporation While Turkey Negotiates Accession Into the European Union* (Doctoral Dissertation). Argosy University, Schaumburg, USA.

Kurter, O. (2018). Fatigued Turkey and the Attempts to Re-energize the 54 Years Old European Dream; Is there a Hope? *EUropean Journal of Managerial Research (EUJMR)*, 2(3), 61-74.

Kuşat, N. (2015). Gümrük Birliğinin Türkiye Dış Ticaretine Statik Etkileri: 1980-1995 / 1996-2013 Karşılaştırmalı Analizi. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 29(4), 625-644.

Magee, C.S.P. (2016). Trade Creation, Trade Diversion, and the General Equilibrium Effects of Regional Trade Agreements: a Study of the European Community-Turkey Customs Union. *Review of the World Economics*. 152, 383-399.

Nas, Ç. (2018). Turkey-EU Customs Union: Its Modernization and Potential for Turkey-EU Relations. *Insight Turkey*, vol.20, no.3, pp.43-60.

Ohlin, B. 1933. *Interregional and International Trade*. Harvard University Press, Cambridge, Mass, USA.

Phinnemore, D. & İçener E. (2016). Holding the door half (?) open: the EU and Turkey 10 years on. *Journal of Contemporary European Studies*. 24(4), 446-462.

Saatçioğlu B., Tekin F., Ekim S. & Tocci N. (2019). The Future of EU-Turkey Relations: A Dynamic Association Framework amidst Conflictual Cooperation. *FEUTURE Online Paper No. 22*.

The EU Commission. (2015). *Meeting of heads of state or government with Turkey-EU-Turkey statement, 29/11/2015*. Retrieved October 8, 2020, from https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/STATEMENT_15_6194

The EU Commission. (2016). *Study of the EU-Turkey bilateral preferential trade framework, including the Customs Union, and an assessment of Its possible enhancement final report*. Retrieved

October 8,2020, from https://ec.europa.eu/smart-regulation/impact/ia_carried_out/docs/ia_2016/turkey_anx6_en.pdf on 08/10/2020

The EU Commission. (2019). *36th Meeting of the EU-Turkey Customs Union Joint Committee, Brussels, 8-9 July 2019*. Retrieved on 08/10/2020 from https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2020/january/tradoc_158587.pdf

The EU Commission. (2020). *Turkey 2020 Report. Communication on the Enlargement Policy*. Brussels, 6.10.2020 SWD (2020) 355 final.

Togan, S. (2015). Technical Barriers to Trade: The case of Turkey and the European Union. *Journal of Economic Integration*. 30(1), 121-147.

Tsakiris, Theodorus (2018). Gas Developments in the Eastern Mediterranean: Trigger or Obstacle for EU-Turkey Cooperation? *FEUTURE Online Paper No. 22*.

TC. Ticaret Bakanlığı, (2015). *Report of the Senior Officials Working group (SWOG) on the Update of the EU-Turkey Customs Union and Trade Relations*. Retrieved October 11, 2020 from https://ticaret.gov.tr/data/5b87b62f13b8761160fa10c4/YDMCG_Raporu.pdf

Ülengin S. ve diğerleri, (2015). Effects of Quotas on Turkish Foreign Trade: A Gravity Model. *Transport Policy*. 38, 1-7.

Witkowska, J. (2014). Capital Movements Between The European Union And Turkey Within The Integration Processes. *Comparative Economic Research*. 17(3), 29-45.

World Bank (2014). *Evaluation of the EU-Turkey Customs Union*. Retrieved March 15, 2018, from <http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/eca/turkey/tr-eu-customs-union-eng.pdf>